

Príklady z cvičení predmetu F3060

Kmity, vlny, optika

Juraj Rusnačko
Ústav fyziky kondenzovaných látok, MU

26. 12. 2017

1 Cvičenie 1

- 1.1 Teleso o hmotnosti m kmitá na pružine o tuhosti k . Zostavte a vyriešte pohybovú rovnicu pre teleso, gravitáciu neuvažujte.
- 1.2 Určte časovú závislosť výchylky telesa z príkladu 1.1 v prípade, že poznáte počiatočné podmienky $x(0) = x_0$, $v(0) = v_0$.
- 1.3 Teleso o hmotnosti m je zavesené na pružine o tuhosti k . Berúc do úvahy gravitačné pôsobenie Zeme, vypočítajte rovnovážnu polohu telesa a popíšte, ako gravitácia ovplyvní kmity oscilátoru.
- 1.4 Vypočítajte časovú strednú hodnotu kinetickej a potenciálnej energie lineárneho harmonického oscilátoru.

2 Cvičenie 2

- 2.1 Uvažujte štandardný tlmený RLC obvod. Určte časovú závislosť náboja na kondenzátore $Q(t)$.
- 2.2 Uvažujte štandardný tlmený RLC obvod, ktorý je budený striedavým napätím $U(t) = U_0 \cos(\omega t)$. Určte časovú závislosť náboja na kondenzátore $Q(t)$, a to jednak ustálené riešenie, ako aj prechodový jav.
- 2.3 Dve matematické kyvadlá o totožných dĺžkach závesu l a hmotnostiach závaží m sú zavesené vedľa seba. Závažia sú spojené horizontálnou pružinou o tuhosti k tak, že pre nevychýlené závažia je pružina nenatiahnutá. Popíšte kmity sústavy – predpokladajte, že pružina ostáva celý čas v horizontálnej polohe a že platí aproximácia malých kmitov sústavy $\sin \varphi \approx \tan \varphi \approx \varphi$.

3 Cvičenie 3

- 3.1 Uvažujte sústavu dvoch viazaných lineárnych oscilátorov vo forme závaží, každé o hmotnosti m , navzájom spojené pružinou o tuhosti k . Z druhej strany sú obe závažia spojené s nehybnou stenou ďalšou pružinou o tuhosti k . Určte vlastné frekvencie tzv. normálnych módov sústavy (obe telesá kmitajú s rovnakou frekvenciou) a kvalitatívne ich popíšte.
- 3.2 Uvažujte tlmený a budený harmonický oscilátor s obecnou periodickou budiacou silou $F(t)$. Napíšte rozklad $F(t)$ pomocou Fourierovho radu a využite linearitu pohybovej rovnice – ukážte, že riešením pohybovej rovnice je

$$x(t) = \sum_j a_j y_j(t) + b_j z_j(t),$$

kde $y_j(t)$ a $z_j(t)$ sú riešenia pohybových rovníc s pravou stranou rovnou $\cos(\omega_j t)$, resp. $\sin(\omega_j t)$.

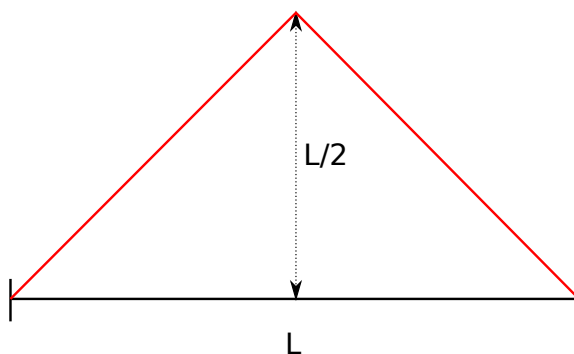
- 3.3 Odvod'te vlnovú rovnicu pre elektromagnetické vlnenie v obecnom prostredí (použite Maxwellove rovnice).
- Ukážte, že $\mathbf{E}(\mathbf{r}, t) = \mathbf{E}_0 \cos(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} - ct + \phi)$ je riešením vákuovej vlnovej rovnice.
  - Ukážte, že vlnoplocha vlny zadanej v časti (a) je rovina.
  - Akým smerom sa pohybujú vlnoplochy vln $\cos(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} - \omega t + \phi)$ a $\cos(\mathbf{k} \cdot \mathbf{r} + \omega t + \phi)$?
  - Akou rýchlosťou sa pohybujú vlnoplochy vlny zadanej v časti (a)?
  - Aká je vlnová dĺžka vlnenia zadaného v časti (a)?

4 Cvičenie 4

- 4.1 Určte tvar vlny, ktorá vznikne súčtom dvoch postupných vln s rovnakou amplitúdou, frekvenciou a vlnovou dĺžkou cestujúcich proti sebe.
- 4.2 Vyšetrite vplyv okrajových podmienok na možné frekvencie a vlnové dĺžky stojatých vln, menovite uvažujte prípady: oba konce pevné, jeden koniec pevný a jeden voľný, oba konce voľné. Pevný koniec v x_0 znamená $u(x_0, t) = 0$ a voľný koniec v x_0 zas $du(x_0, t)/dx = 0$. Za obecnú stojatú vlnu považujte nasledujúcu funkciu:

$$u(x, t) = a \cos(kx) \cos(\omega t) + b \sin(kx) \cos(\omega t) + c \cos(kx) \sin(\omega t) + d \sin(kx) \sin(\omega t).$$

- 4.3 Uvažujte strunu dĺžky L upevnenú na oboch koncoch. Strunu chytíme v strede a vychýlime o vzdialenosť $L/2$, takže jej tvarom je rovnoramenný trojuholník (viď obrázok 1).

Obr. 1: Vychýlená struna.

- (a) Vypočítajte možné frekvencie módov struny. Napätie v strune je $T = 1000$ N, hmotnosť struny je $m = 0.02$ kg a dĺžka struny je $L = 2$ m.
- (b) V čase $t = 0$ strunu pustíme tak, že každý bod struny má nulovú počiatočnú rýchlosť. Určte časovú a priestorovú závislosť výchylky struny $A(x, t)$. Ná-poveda: predpokladajte výchylku v tvare

$$A(x, t) = C + \sum_n \left(a_n \cos(k_n x) \cos(\omega_n t) + b_n \sin(k_n x) \cos(\omega_n t) + c_n \cos(k_n x) \sin(\omega_n t) + d_n \sin(k_n x) \sin(\omega_n t) \right).$$

Ktoré z koeficientov a_n, b_n, c_n, d_n sú v tomto prípade obecné nenulové a ktoré vždy nulové? Pre určenie nenulových koeficientov uvažujte periodické predĺženie funkcie znázorňujúcej počiatočný tvar struny.

5 Cvičenie 5

- 5.1 Búrka spôsobila vlny v hlbokej vode, ktoré sa šíria k pobrežiu vzdialenému 100 km. Vlnová dĺžka vln je 10 m. Vypočítajte čas, za ktorý dorazia vlny na pobrežie a čas medzi príchodom dvoch nasledujúcich hrebeňov vln. Disperzná závislosť pre vlny v hlbokoj vode je $\omega = \sqrt{gk}$, g je tiažové zrýchlenie.
- 5.2 Určte disperznú závislosť pre svetlo šíriace sa v izotropnom dielektriku. Ako sa zmení fázová rýchlosť a vlnová dĺžka oproti vlnám vo vákuu?
- 5.3 Určte (komplexný) index lomu izotropného dielektrika použitím Lorentzovho modelu dielektrika (atómy sú zhodné, N elektrónov v objemovej jednotke pružne viazaných k jadru).
- 5.4 Ukážte, že pre grupovú rýchlosť vlnenia platí $v_g \equiv \frac{d\omega}{dk} = \frac{c}{n + \omega \frac{dn}{d\omega}}$.
- 5.5 Použitím disperzného vzťahu

$$N^2(\omega) = 1 + \frac{Nq_e^2}{\epsilon_0 m_e} \sum_j \left(\frac{f_j}{\omega_{0j}^2 - \omega^2} \right)$$

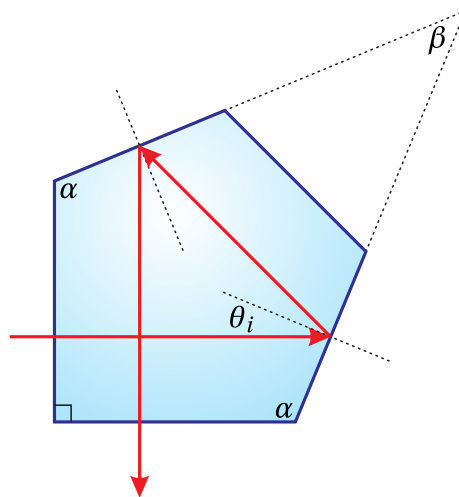
ukážte, že grupová rýchlosť pre vysokofrekvenčné elektromagnetické vlny (napr. röntgenové žiarenie) je

$$v_g = \frac{c}{1 + Nq_e^2 / \epsilon_0 m_e \omega^2 2}$$

Keďže f_j sú váhové faktory, platí $\sum_j f_j = 1$. Aký tvar má fázová rýchlosť? Ukážte, že $vv_g \approx c$.

6 Cvičenie 6

- 6.1 Vypočítajte Poyntingov vektor $\mathbf{S}$ a hustotu energie $\mathcal{E}$ pre rovinnú vlnu vo vákuu $\mathbf{E} = E_0 \mathbf{x}^0 \cos(kz - \omega t)$. Ukážte, že $\mathbf{S}$ a $\mathcal{E}$ vyhovujú Poyntingovmu teorému.
- 6.2 Žiarovkou o účinnosti $\eta = 1\%$ preteká prúd $I = 0.25$ A pri napätí $U = 3$ V. Predpokladajte, že žiarovka vyžaruje monochromatický zväzok svetla o priereze $S = 10$ cm² a vlnovej dĺžke $\lambda = 550$ nm. Určte:
- počet fotónov vyžiarených za 1 sekundu,
  - počet fotónov v objemovej jednotke,
  - intenzitu svetla a hustotu objemovú hustotu energie.
- 6.3 "Pentaprism" (vid' obrázok 2) je optický element, ktorý sa mimo iné používa vo fotoaparátoch a iných optických prístrojoch. Svetlo je po prechode hranolom kolmé na smer dopadu a obraz je neprevrátený. Zistite uhol β z geometrie hranolu. Ak má sklo index lomu 1.5, určte aká časť intenzity svetla prejde hranolom a aká časť sa "stratí" pri odrazoch (viacnásobné odrazy zanedbajte).

Obr. 2: Geometria hranolu. (J. Peatross, M. Ware: Physics of Light and Optics)

7 Cvičenie 7

7.1 Uvažujte rozhranie vzduch/voda (index lomu 1.33). Svetlo dopadá na rozhranie pod uhlom 30° a je:

- (a) lineárne polarizované pod uhlom 50° voči rovine dopadu,
- (b) nepolarizované.

Určte odrazivosť rozhrania. Aký musí byť uhol dopadu, aby bolo odrazené svetlo polarizované lineárne v rovine kolmej na rovinu dopadu? Aký musí byť uhol dopadu, aby došlo k úplnému odrazu?

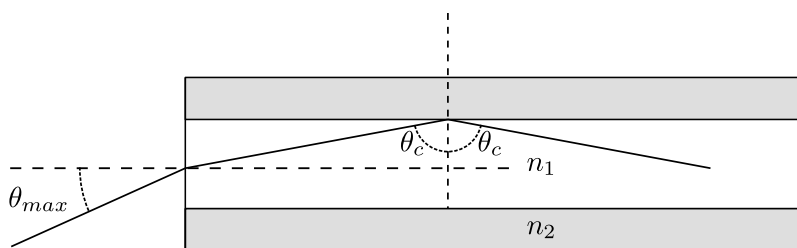
7.2 V prípade úplného odrazu $\theta_i > \theta_{\text{crit}}$ je možné zapísať Fresnelove koeficienty v tvare $r_s = e^{-i\delta_s}$, $r_p = -e^{-i\delta_p}$. Vypočítajte uhly δ_s, δ_p a ukážte, že pre fázový rozdiel medzi s- a p-polarizovanou vlnou $\Delta \equiv \delta_p - \delta_s$ platí:

$$\tan \frac{\Delta}{2} = \frac{(n_i - n_t) \sqrt{\frac{n_i^2}{n_t^2} \sin^2 \theta_i - 1}}{\cos \theta_i \left[1 + n_i n_t \left(\frac{n_i^2}{n_t^2} \sin^2 \theta_i - 1 \right) / \cos^2 \theta_i \right]}.$$

7.3 V prípade úplného odrazu $\theta_i > \theta_{\text{crit}}$ vzniká za rozhraním tzv. evanescentná vlna. Odvod'te jej tvar a vypočítajte, na akej vzdialenosti d od rozhrania poklesne amplitúda vlny $\frac{1}{e}$ -krát.

8 Cvičenie 8

8.1 Optické vlákno (vid' obrázok 3) pozostáva z jadra o indexe lomu n_1 a obalu o indexe lomu n_2 . Ukážte, že numerická apertúra je $NA \equiv \sin \theta_{\text{max}} = \sqrt{n_1^2 - n_2^2}$.

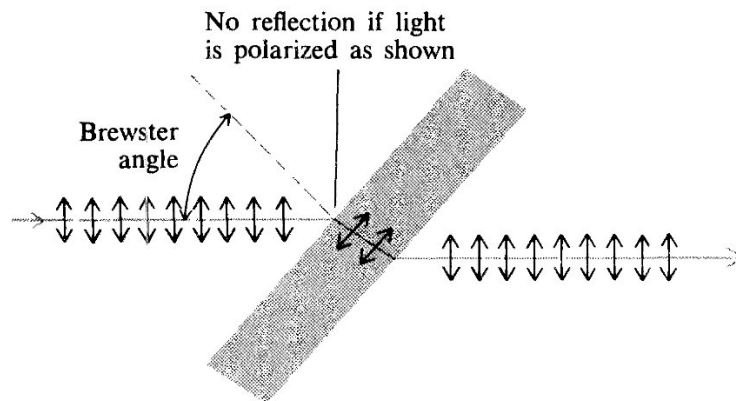
Obr. 3: Optické vlákno.

8.2 P-polarizované svetlo dopadá na tzv. Brewsterovo okno pod Brewsterovým uhlom (vid' obrázok 4). Ukážte, že v takomto usporiadaní je odrazivosť oboch rozhraní nulová.

8.3 Uvažujte rovinnú vlnu:

$$\mathbf{E} = \mathbf{x}^0 E_{0x} \cos(kz - \omega t + \phi_x) + \mathbf{y}^0 E_{0y} \cos(kz - \omega t + \phi_y).$$

Stanovte Jonesov polarizačný vektor $\mathbf{J}$ pre prípady:

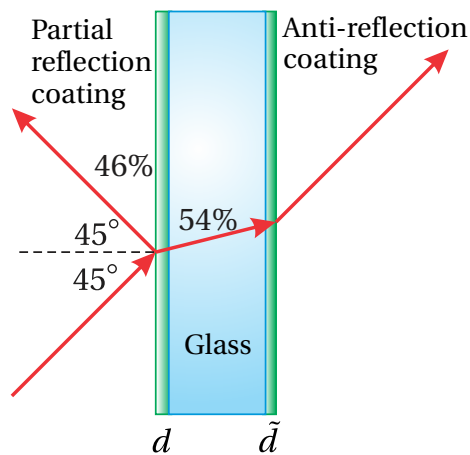

Obr. 4: Brewsterovo okno. (G. Fowles: Introduction to modern optics)

- (a) $E_{0y} = 0, \phi_x = \phi_y = 0,$
  - (b) $E_{0x} = 0, \phi_x = \phi_y = 0,$
  - (c) $E_{0x} = E_0 \cos \alpha, E_{0y} = E_0 \sin \alpha, \phi_x = \phi_y = 0,$
  - (d) $E_{0x} = E_{0y} = E_0, \phi_x = \pi/2, \phi_y = 0,$
  - (e) $E_{0x} = E_{0y} = E_0, \phi_x = 0, \phi_y = \pi/2,$
  - (f) lineárne polarizované svetlo pod 45° uhlom od osi x .
- 8.4 Ukážte, že kruhovo polarizované svetlo sa dá dosiahnuť pomocou štvrt'vlnnej doštičky a lineárneho polarizátoru s osou pod uhlom 45° voči ose x . Záleží na poradí umiestnenia optických prvkov?
- 8.5 Uvažujte sústavu troch polarizátorov: lineárneho polarizátoru s osou v smere x , lineárneho polarizátoru s osou pod uhlom 45° od osi x a lineárneho polarizátoru s osou v smere y . Aký je výsledný polarizačný stav? Aký je pomer medzi intenzitou prešlého a dopadajúceho zväzku?
- 8.6 Kruhovo polarizované svetlo dopadá kolmo na rozhranie vzduch-sklo (index lomu skla je 1.5). Určte Jonesov vektor odrazeného svetla. Aký je pomer medzi intenzitou odrazeného a dopadajúceho zväzku?

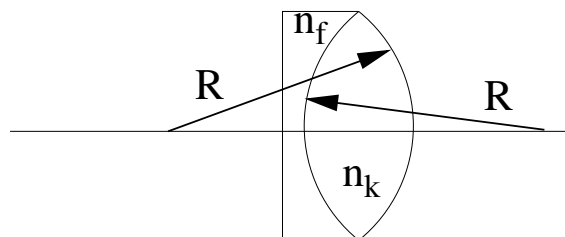
9 Cvičenie 9

- 9.1 Na obrázku 5 je 'beam-splitter' navrhnutý pre s-polarizované svetlo dopadajúce pod uhlom 45° . Na prednú stranu skla je nanosená tenká vrstva ZnS ($n = 2.32$), ktorá spôsobí zvýšenú odrazivosť prvého rozhrania – približne 0.5. Na druhú stranu skla je nanosená vrstva MgF ($n = 1.38$), ktorá minimalizuje odrazivosť druhého rozhrania. Vlnová dĺžka žiarenia je 633 nm. Vypočítajte hrúbky rozhraní d a $\tilde{d}$ tak, aby odrazivosť prvého rozhrania bola čo najväčšia a odrazivosť druhého rozhrania čo najmenšia.

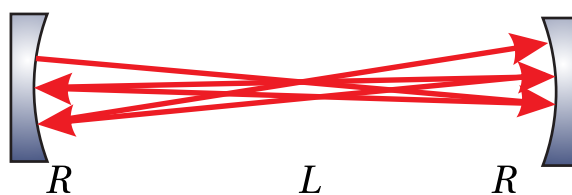
Obr. 5: Beam-splitter. (J. Peatross, M. Ware: Physics of Light and Optics)

- 9.2 Svetlo z nekonečne vzdialeného zdroja dopadá na zrkadlo a po odraze je fokusované do jediného bodu (ohniska). Pomocou Fermatovho princípu najmenšieho času zistite, aký tvar má takéto zrkadlo.
- 9.3 Index lomu vzduchu závisí na teplote, čoho dôsledkom je napr. fata morgana. Pomocou Fermatovho princípu zistite, aký tvar majú trajektórie paprskov v prostredí, kde index lomu závisí na vertikálnej vzdialenosti od povrchu podľa vzťahu $n(x) = n_o(1 + \kappa x)$.
- 9.4 Optická sústava sa skladá z dvoch dotýkajúcich sa šošoviek (obrázok 6). Prvá šošovka je plankonvexná (ploskovypuklá) z flintového skla ($n_f = 1.627$) a druhá šošovka bikonvexná (dvojvypuklá) z korunového skla ($n_k = 1.517$). Polomery krivosti druhej šošovky sú $R = 0.12$ m. Nájdite ohniskovú vzdialenosť sústavy.

Obr. 6: Schéma optickej sústavy.

- 9.5 Vzdialený predmet sa približuje smerom k ohnisku spojnej šošovky rovnomerne rýchlosťou v . Popíšte pohyb obrazu.
- 9.6 Dutina je „stabilná“, ak aj po mnohých odrazoch ostáva svetlo vo vnútri dutiny a neopustí ju – vid’ obrázok 7. Odvod’te podmienku stability pre vzdialenosť dvoch zrkadiel L , ak poznáte ich polomery krivosti R .

Obr. 7: Laserová dutina – rezonátor. (J. Peatross, M. Ware: Physics of Light and Optics)

10 Cvičenie 10

- 10.1 Vypočítajte intenzitu difrakčného obrazca obdĺžnikovej štrbiny vo Fraunhoferovej aproximácii.
- 10.2 Vypočítajte intenzitu difrakčného obrazca N zhodných, ekvidistantných obdĺžnikových štrbín vo Fraunhoferovej aproximácii. Ďalej odvod'te rovnicu popisujúcu uhlové polohy difrakčných maxím tohto obrazca.
- 10.3 Difrakčná mriežka má 300 vrypov na milimeter a je osvietená monochromatickým svetlom o vlnovej dĺžke 633 nm. Koľko interferenčných maxím je možné pozorovať na tienidle? Ako sa odpoveď zmení, ak sa celá optická sústava ponorí do vody o indexe lomu 1.33?